

MAHALLİ FIKRA TİPİNE BİR ÖRNEK: ERZURUMLU NAİM HOCA

*Yusuf KOTAN**

ÖZET

Halk edebiyatımızın önemli türlerinden biri olan fıkralar, çok geniş bir coğrafi alan içinde oluşan binlerce yıldan beri sözlü gelenekte yaşayan halk edebiyatı ürünleridir. Bu ürünler, sözlü edebiyatımız içerisinde yerini çok öncelerden almış olsa da bir tür olarak edebiyatımızda bilhassa Tanzimat döneminden sonra canlılık kazanmıştır. Bu canlılık, bazı dönemlerde sekmeye uğramış olsa da hiç şüphesiz ki fıkralar, hemen her milletin sosyal ve kültürel hayatında mühim bir yer edinir. Bir milletin duyuş ve düşünüşünü, zekâsını, esprilerini, muhakeme gücünü ve en önemlisi de ortak görüşlerini yansıtmaları bakımından fıkraların önemi büyüktür. Bu fıkraların oluşumunda yer alan önemli öğelerden biri de fıkra tipleridir. Bu tipler, hem anlatılan fikranın kahramanı olup, hem de yaşadığı toplumun ortak özelliklerini dile getirmeleri bakımından önemlidir. Anadolu coğrafyasının hemen her yöresinde bu tiplerle karşılaşmakta ve onların bu anlatılarından yararlanılmaktadır. Yaşadıkları yörenin özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önem arz eden bu tipler, özellikle mahalli ifadelerle yer vererek bir temsil özelliği sergilerler.

Erzurum folkloru, Türk folkloru için oldukça zengin bir kaynaktır. Bu zengin kaynak üzerine pek çok araştırmalar yapılmış olsa da folklorumuzun bir parçası olan fıkralar üzerine yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Biz de bu yaklaşımlardan yola çıkarak hem Erzurum folkloruna bir katkı sağlamaya hem de Erzurum'daki fıkra tipleri içerisinde, söylemiş olduğu fıkralarıyla halkımızın hafızasında önemli bir yer edinen Naim Hoca'yı sizlere tanıtıp, bu değerli insanın fıkralarını sizlerle paylaşmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Mizah, Mahalli Fıkra Tipi, Naim Hoca.

ONE TYPE OF ANECDOTE OF LOCAL EXAMPLE: HOCA ERZURUMLU NAİM

ABSTRACT

One of the important types of folk literature satire, in a large geographical area consisting of many thousands of years, products of oral tradition of folk literatures. These products, although oral edebiyatımız as a kind of took its place in the literature long ago,

* Öğretmen, MEB, Şırnak Anadolu Öğretmen Lisesi, El-mek: yusuf_kotan2006@hotmail.com

particularly after the Tanzimat era has gained vitality. This vitality, though no doubt in some quarters that the jokes have suffered tab, in almost every nation acquires an important social and cultural life. Feeling and thinking, of a nation, intelligence, humor, and most importantly the power of judgment to reflect the common opinion is of great importance in terms of paragraphs. One of the important elements in the formation of these clauses in the clause types. These types, as described in the paragraph is the hero, as well as to express the common characteristics of living is important for society. These types with almost every region of Anatolia, and they faced a yararlanmaktayız this narrative. Who live in this very important region in terms of reflecting the properties of typecasting, giving expressions to represent a particular feature of the local stage.

Erzurum folklore, is a rich resource for Turkish folklore. Although this has been a rich source folklorumuzun on the part of many research studies conducted on jokes is almost negligible. Based on these approaches, we also provide a contribution to the folklore of Erzurum in both types of clause in Erzurum, an important place in the memory of our people who had said Naim Hodja jokes we introduce this valuable anecdotes of people will try to share with you.

Key Words: Jokes, Humor, Local Clause Type, Naim Hoxha.

0. Giriş:

Türk kültürü, mizahî yönden oldukça zengindir. Bu zenginlikte fıkralarımızın ve fıkra tiplerimizin büyük yeri vardır. Zekâ ile mizahın uyumundan doğan fıkralar, insanların hayata ve olaylara nasıl baktığını anlamak açısından bize önemli ipuçları vermektedir. Bu küçük hikâyeciklerle, bazen söyleyemediğimiz veya eleştiremediğimiz en zor şeyleri, bir noktaya bağlayarak bir çırpıda anlatırız. Fıkraları sadece mizahî açıdan değerlendirmemiz yeterli olmayacaktır. Fıkralarda anlatılan tipler, olaylar ve yerler, bize o dönemde yaşayan toplum hakkında önemli ipuçları vermektedir. (Özer 2011, 154.) Yöre halkı arasından çıkmış bir fıkra tipinin, olayları gözlemlemesi neticesinde anlatmış olduğu fıkralar; o dönemin sosyal hayatı, önemli hadiseleri ve birçok zümre hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Bugün, fıkra deyince aklımıza geneli temsil eden ve her bölgede tanınan Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi isimler gelmektedir. Halbuki bu ünlü tiplerin yanında, daha küçük bölgelerde bilinen bölgesel ve mahallî tipler de yer almakta ve ünlerinin ulaşabildikleri zihinlerde yaşatılmaktadırlar. (Gönen 2004, 217.)

Anadolu, bereketli topraklarının yanı sıra yetiştirmiş olduğu insanlarla da tarihe damgasını vurmuş bir coğrafyadır. Orta Asya'dan Anadolu'nun içlerine yapılan akınlar, bu coğrafyanın bir Türk yurdu olmasına katkı sağlamış ve yapılan nice savaşlarla birlikte artık bu kutsal topraklar milletimizin ebedi yurdu haline gelmiştir. Birbirinden değerli şahsiyetlerin bu coğrafyada milli ve manevi değerleri ön plana çıkaran faaliyetleri, halkımız tarafından takdirle karşılanmış ve gönüllerimizi fethetmeye yetmiştir. Bugün dahi aradan geçen yıllara rağmen bu insanların düşünceleri ve eserleri millet sinesinde dilden dile, gönülden gönüle aktarılmaktadır. Yunus Emrelerin, Mevlânâların, Hacı Bektaşî Velilerin, Nasreddin Hocaların ve daha nice adlarını sayamadığımız bu himmet ve hikmet sahibi insanların güzellikleri, bilim adamlarımız tarafından artan bir istekle araştırılmaya devam etmektedir. İşte, bu insanların bir kısmı, üzerinde yaşadığımız toprakların hemen her köşesinde zihinlerimizde yer edinirken, bir kısmı da daha dar bir alana sıkışarak sadece yaşadıkları yörenin insanları tarafından bilinmekte ve günümüz imkânları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

doğrultusunda da ülkemizde tanıtılmaya çalışılmaktadır. Bildirimize konu olan Erzurumlu Naim Hoca da bu yöresel tiplerden biri olmaktadır.

1.Fıkra Nedir?

Fıkra, yazılı kaynaklarda ilk olarak Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, bu eserinde "Küg" ve "Külüt" kelimelerini, "Halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey", "Halk arasında gülünç olan nesne" şeklinde açıklıyor. (Yıldırım 1999, 3.) O halde, bu kelimelerden yola çıkarak diyebiliriz ki, İslâmiyetten önceki Türk hayatında anlatılan fıkralar, bu isimlerle karşılanmıştır. Dilimizin tarihi serüveni içerisinde bu kelimenin ne tür bir değişikliğe uğradığını, konuşma ve yazı dilinde ne zaman "archaic" hale geldiğini bilmiyoruz. Çünkü Türklerin, İslâmiyeti kabulünden sonra, Batı Türkleri'nin bu nev'i hikâyeleri kıssa, masal, nükte, mizah, hikâyet (hikâye) ve latife gibi eş anlamlı terimlerle karşıladığını görmekteyiz. XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında fıkraların lâtife ve bu lâtifelerin bir araya getirildiği tomarlara da letâif adı verilmiştir. XIX. asırdan sonra ise, lâtifenin yanısıra fıkra adı da kullanılmaya başlanmıştır. (Özkan 1983, 134.)

Dilimize Arapça'dan geçmiş olan "fıkra" kelimesi, çeşitli lügâtlarımız ve bu konuda çalışma yapan bilim adamlarımız tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin; Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*'de fikrayı, "parça, cümle, kısacık hikâye, bend, madde, omurga kemiği"; Şemsettin Sami, *Kamûs-i Türkî*'de "küçük hikâye, kıssa"; M. Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid sözlüğünde* "Nasreddin Hoca, İncili Çavuş hikâyeleri gibi kısa, nükteli, hikmetli hikâyeler" olarak tanımlamıştır. (Özer 2011, 154.) Halkbilimi alanında çalışmalar yapan bilim adamlarımızdan Şükrü Elçin fikrayı, "Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle hisse kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâleyeler." (Elçin 1981, 623.) olarak tanımlarken; Dursun Yıldırım ise, "Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimâf ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihzâ yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikayelerden her birine verilen isim." (Yıldırım 1999, 3.) olarak tanımlamıştır. Fıkra ile ilgili tanımlamaları ne kadar uzatırsak uzatalım, bu anlamda yapılan tanımlamaların birbirinden çok da uzak olmadığını görmekteyiz.

2. Türk Fıkralarının Tasnifi ve Naim Hoca Fıkralarının Bu Tasnifler İçerisindeki Yeri

Makalemizin asıl konusu Naim Hoca olduğu için, onun fıkra tipleri içerisindeki yerini de görmemiz açısından Türk fıkralarıyla ilgili yapılmış bazı tasniflere de değinmek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi fıkra türü, edebiyatımızda özellikle Tanzimat döneminden sonra canlılık kazanmıştır. Daha önceleri ağızdan ağıza dolaşan ve bazı meraklıların tertip ettiği yazma mecmualardaki fıkralar, matbaa sayesinde geniş halk kitleleri tarafından öğrenilmeye başlanmıştır. Aydınlarımız, halk kültürüne, milli kültüre ve milli ürünlere önem vermeye başlayınca ilmi çalışmalar da yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Bu durumu ilk fark eden ise Faik Reşad olmuştur. 1912 yılında ilk fıkra tasnifini yapan Faik Reşad, bu tasnifini bazen konuya, bazen mekâna bazen de tipe bakarak gerçekleştirmiştir. Hatta bazı araştırmacılarımız Faik Reşad'ın bu tasnifinin bir hayli uzun ve karmaşık olduğunu dile getirmişlerdir. Daha sonraki yıllarda Mehmet Tuğrul, Pertev Naili Boratav, Ercan Elmacı, Nevzat Gözaydın, Şükrü Elçin, Sait Uğur, Saim Sakaoğlu ve Dursun Yıldırım gibi araştırmacılar bu konu üzerine yoğunlaşmış ve çeşitli tasnif denemeleri gerçekleştirmişlerdir. Biz de burada Saim Sakaoğlu ile Dursun Yıldırım'ın yapmış olduğu tasniflere değinip, fıkra tipimizin bu gruplar içerisindeki yerini görmeye çalışacağız.

Saim Sakaoğlu'nun üzerinde durmuş olduğu tasnif aşağıdaki gibidir:

I. Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar

1. Her bölgede tanınan ünlü tipler (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi).
2. Sadece yaşadıkları bölgede tanınan tipler (Tayyip ağa "Konya", Niyazi Dede "Sivas", Murtaza "Kastamonu", İbik Dayı "Elazığ" gibi).

II. Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar

1. Din veya bir inanış sistemiyle ilgili olanlar (Hoca, Kadı, Bektaşî, Tahtacı gibi).
2. Bir bölge halkı ile ilgili olanlar (Karadenizli, Karatepeli, Kayserili gibi).
3. Bir karakter veya meslek grubu ile ilgili olanlar (Ahmak, deli, cimri, sarhoş, hırsız, doktor gibi).

III. Eş kahramanlı fıkralar (Hoca-talebe, usta- çırak, ebeveyn-evlat, komutan-asker, efendi-uşak gibi) (Sakaoğlu 1989, 268-269.)

Görülebileceği üzere Saim Sakaoğlu'nun yapmış olduğu tasnifte, Naim Hoca fıkraları birinci grubun ikinci alt grubunda yer almaktadır. Zaten bu alt gruba girenlerin tamamı sadece kendi il veya ilçelerinde tanınan tiplerdir.

Dursun Yıldırım ise, fıkra tiplerine göre yaptığı tasnifte Türk fıkralarını yediye ayırmaktadır. Bunlar sırasıyla:

1. Ortak Şahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler.
2. Zümre Tipleri.
3. Azınlık Tipleri.
4. Bölge ve Yöre Tipleri.
5. Yabancı fıkra Tipleri.
6. Gündelik Fıkra Tipleri.
7. Moda Tipler'dir.

"1. Ortak şahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler" kategorisi kendi içinde alt gruba ayrılmış ve:

a) Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünü kabul edilen tipler'e: Nasreddin Hoca.

b) Türk boyları arasında tanınan tipler'e: İncili Çavuş, Bekri Mustafa, (Osmanlı/Anadolu ve Paşaeli sahaları); Kemine, Esenpulat (Türkmenistan sahası); Ahmet Akay (Kırım ve Kuzey Türk sahaları)

c) Türk boyları arasında halkın veya zümrelerin ortak unsurlarının birleştirilmesinden doğan tipler'e: Bektaşî (Osmanlı sahası); Aldar Köse (Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tacik, Karakalpak, Türk sahaları).

ç) Aydınlar arasından çıkan tipler'e: Keçecizade İzzet Molla, Koca Ragıp Paşa (Osmanlı sahası); Nasreddin Tusi (Azerbaycan sahası); Mirali (Çağatay sahası).

d) Mahalli tipler'e: Tayyip Ağa (Konya); Niyazi Dede (Sivas); İbik Dayı (Ağım- Elazığ); Murtaza (Kastamonu).

Turkish Studies

- e) Belli bir devrin kültürü içinde yaratılan tipler'e: Karagöz (Osmanlı sahası).
2. Zümre tipler'ine: Terekeme (Kafkas ve Anadolu sahası), Mevlevi, Yörük, Tahtacı (Anadolu sahası), köylü vs.
3. Azınlık Tipler'ine "Temsil ettiği azınlığı temsil edenlere": Yahudi, Rum vs.
4. Bölge ve Yöre Tipler'ine: Kayserili, Çemişkezekli, Andavallı, Karadenizli (Anadolu sahaları).
5. Yabancı Fıkra Tipler'ine: Farsların Behlül-i Donende, Arapların Karakuşi Kadı'sı vs.
6. Gündelik Fıkra Tipler'ine;
 - a) Aile fertleriyle alakalı tipler: Ana- baba, karı- koca, kaynana, baba- çocuk, anne- çocuk.
 - b) Mariz ve kötü tipler'e: Deli, hasis, cimri, kör, topal, sağır, dilsiz, hırsız, eşkıya, bıçkın, yankesici.
 - c) Sanat ve meslekleri temsil eden tipler'e: Ressam, şair, doktor, avukat, bakkal, kasap, öğretmen, imam, kadı, asker vs.
7. Moda tipler'e: Cemiyette belli bir olaydan sonra müşahhas bir tutum ve davranışın yarattığı yerli ve yabancı değişken ve geçici tipler, diye nitelendirmiş ve örnek verilmiştir. (Yıldırım 1999, 24-32.)

Bu tasnife göre ise, Naim Hoca fıkraları, birinci maddenin alt gruplarından "mahalli tipler"e girmektedir.

3. Naim Hoca (Gölleroğlu)

3.1. Hayatı

Erzurum'un yetiştirmiş olduğu mahalli fıkra tiplerinden birisi de Naim Hoca'dır. Naim Hoca, 1924 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiş, yedi yaşında babasını kaybedince annesi onu bir berbere çırak vermiştir. Küçük yaşta yetim kaldığından dolayı ilkokul tahsiline başlayamamış, daha sonra ilkokulu hariçten bitirmiştir. Berberlik mesleğinde uzun yıllar çalışan Hoca, aynı zamanda eğitimini döneminin ünlü alimlerinden dersler alarak devam ettirmiştir.

1945 yılında Erzurum Askeri Ağır Bakım Tamir Fabrikası'nda (İşçi Ocağı'nda) askerlik hizmetine başlamış ve bu hizmetini ifa ederken, iş ocağı sanat okuluna da iki yıl boyunca devam etmiştir. Terhis olduktan sonra berberlik mesleğine bir süre daha devam eden Naim Hoca, aynı yıllarda Sakıp Danışman'dan (Sakıp Efendi'den) Arapça, Tefsir ve Hadis konularından büyük ölçüde yararlanmışır. 1950 yılında Erzurum müftüsü Solakzâde'nin takdiriyle resmi olarak imamlık görevine başlamış ve 1960 yılında ise yine Erzurum müftüsü olan Sakıp Efendi'nin takdiriyle vaizliğe atanmıştır. (Kurnuç 2005, 59-60.) 1960 Askeri darbesinde kendisinin belirgin bir siyâsi görüşü olmamasına karşın, birilerinin ihbarı üzerine "Demokrat Partili" olarak suçlanıp bir ara bu görevinden alınmıştır. Görevinden alındıktan sonra aç susuz kalmış, çoluk çocuğunu geçindiremez duruma düşmüştür. Berber dükkânını devrettiği için eski mesleğine geri dönememiş ve bir inşaatta belirli bir süre amelelik yapmıştır. İnşaat sahibinin bu durumu içine sindirmesi dolayısıyla Hoca'mız bu işten de ayrılmıştır. Bu defa da Erzurum eşraflarından Muttalip Yargılı, kendisine Kur'an öğretmesi karşılığında sarraflık mesleğini Hoca'ya öğretmiştir. Sarraflık mesleğini öğrendikten sonra Hacılar Hanı yanında bir kuyumcu dükkânı açmış ve ticaretle meşgul olmaya devam etmiştir. Daha sonra görevden alınan imamlar, görevlerine iade edilince, Naim Hoca da mesleğine tekrar geri dönmüş ve bu görevini 1989 yılına kadar resmi olarak sürdürmüştür.

Turkish Studies

Emekli olduktan sonra da Hacılar Hanı'ndaki küçük bir işyerinde kuyumculukla uğraşmaya devam etmiştir. (Yılmaz 2010, 305-307.)

Yaşadığı sürece aydın ve renkli kişiliğiyle tüm Türkiye'nin sevdiği bir isim haline gelen Naim Hoca, sanatın hemen her dalıyla yakından ilgilenmiştir. Bilgili, kültürlü, gösterişten uzak yaşantısıyla dikkatleri üzerine çeken Hoca, yürütmüş olduğu barış hizmetleri sebebiyle 1995 yılında Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi tarafından Fair-play'e aday gösterilmiş, aynı yıl Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta Fair-play ödülünü alan Türkiye'nin ilk din adamı olmuştur. (Sabuncuoğlu 2011, 23.)

Naim Hoca, dört yıl boyunca kanserle mücadele ettikten sonra 13.10.1999 tarihinde, 73 yaşında, Erzurum'da vefat etmiştir. Vefat ettiği gün bütün Erzurum Hoca'sına ağlamış, bir tane esnaf bile dükkânını açmamıştır. Türkiye'nin dört bir yanından gelen yüzbinlerce kişi cenazesine katılmış, kalabalık camiiye sığmadığı için cenaze namazı caddelerde kılınmıştır. Bu gönül adamının cenazesine siyasiler, iş adamları, emniyet ve ordu mensupları başta olmak üzere onbinlerce Erzurumlu da iştirak etmiştir. Cenazesi Erzurum Asri mezarlığına defnedilmiştir.

3.2. Eğitimi

Naim Hoca, içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla eğitimine başlayamamış, ama okumaya olan arzusundan dolayı bu durumu içine sindirememiş ve berberlik mesleğini icra ederken bir yandan da eğitimine devam etmiştir. Ustasından habersiz elif cüzü almış, akşamları ise bir hocadan ders almaya başlamıştır. Bazen dükkânda elif cüzünü cebinden çıkarıp okurken ustası ona çok kızarmış. Ama o buna rağmen Kur'an okumayı öğrenmiştir. Kur'an okumayı öğrendikten sonra tabur imamı Kura Hasan Efendi'den talim dersleri almıştır. Daha sonra Arapça okumaya başlamış ve bu dersleri de zamanın müderrislerinden Sakıp Danışman'dan tahsil etmiştir. (Yılmaz 2010, 303-304.)

Naim Hoca'nın okuma aşkını, yakın dostu olan Mehmet Nuri Yılmaz şu cümlelerle ifade ediyor: "Hoca aşk ehli bir adamdı. Yerinde duramazdı. Kendi anlatımına göre Erzurum'un Gümüşgöz Mahallesi'nde oturuyorlarmış. Alvar imamı Muhammed Lütfü Efendi de aynı mahallede ikâmet ediyormuş. Hoca Alvar imamının dergâhına devam etmiş ve O'nun himayesi altında büyümüş. Lütfü Efendi onu çok sevmiş ve kendisiyle yakından ilgilenmiş. Hoca'nın okuma aşkı da buradan kaynaklanmış. (Yılmaz 2010, 304.)

Naim Hoca, kendisini yetiştiren, himayesine alan, evlendiren ve her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Alvarlı Muhammed Lütfü Efendi'nin zikir meclislerinde ve özel sohbetlerinde her zaman bulunduğundan dolayı Efendi'nin şiirlerini, ilahilerini ve divanlarının büyük bir kısmını ezberlemiş ve günümüze kadar gelmesine kaynaklık etmiştir. Bununla birlikte döneminin ünlü hocalarından Solakzâde Sadık Efendi'nin yanında Arapça, Farsça, Hadis ve Kelâm dersleri almıştır. Solakzâde'nin edebiyata ve şiire karşı olan büyük ilgisi dolayısıyla, Naim Hoca da hocasından etkilenecek Erzurumlu Emrah'ın, Alvarlı Efe'nin, Erzurumlu saz şairlerinin çoğu şiirleriyle birlikte Azeri âşıkların şiirlerini de ezberlemiş, bu şiirlerin TRT repertuarına kazandırılmasına büyük katkı sağlamıştır. (Kurnuç 2005, 60-61.)

3.3. Lakapları

Naim Hoca, yedi yaşında babasını kaybedince annesi onu bir berbere çırak vermiş, uzun bir süre berberlik mesleğini icra etmiştir. Bu mesleği icra ederken okumaya olan hevesinden dolayı o dönem hocalarından dersler almış ve Erzurum'un mânevi önderliğini yapan şahsiyetlerin sohbetlerinde bulunmuştur. (Sakıp Danışman, Kura Hasan Efendi, Sadi Efendi, Alvarlı Muhammed Lütfü Efendi) Berberlik mesleğinden sonra imamlık sınavını kazanarak din görevlisi sıfatını alan Naim Hoca, bir süre de bu görevi ifa ettikten sonra 1960 darbesinde Demokrat Partili diye suçlanıp

imamlık görevinden alınmıştır. İmamlık görevinden alındıktan sonra eski mesleğine dönemeyen Hoca, sarraflık mesleğine yönelmiş ve din görevliliğinden emekli olduktan sonra da küçük bir dükkanda kuyumculuk mesleğine devam etmiştir.

Naim Hoca, Erzurum halkı tarafından Berber Naim, Terzi Naim, Kuyumcu Naim ve daha ziyade Hoca Naim lakaplarıyla bilinip tanınmıştır. Hatta kendisi bir fıkrasında bu lakaplarını şu şekilde dile getirmiştir:

Naim Hoca, bir gün kömür alır ve arabacıya der ki:

“Buni Yoncalık’daki evime götür.”

Arabacı der ki:

“Hocam adresin nasıl?”

“Oğlum Yoncalığa get, Naim Hoca dedin mi herkes gösterir.”

“Ya hocam bilmezlerse?”

“Terzi Naim de, o zaman bilirler.”

“Ya Hocam gene bilmezlerse?”

“De ki kuyumcu Naim herkes tanır, sene evi gösterirler.”

Arabacı tekrar:

“Ya Hocam gene bilmezlerse?” deyince.

Naim Hoca sinirlenir, der ki:

“Oğlum, kavat Naim de, herkes sene evi gösterir.” (Kılıç ve Atnur 2006, 68.)

3.4. Nüktedanlığı

M. Çetin BAYDAR’ın dediği gibi insanlar da kitaplar gibi okunması gereken varlıklardır. Naim Hoca da yaşadığı müddetçe Erzurum insanı için okunan ve takip edilen canlı bir kütüphane gibiydi. Aydın ve renkli kişiliğiyle, bilgisi ve kültürüyle gösteriştten uzak mütevâzi kişiliğiyle dikkatleri hep üzerine çekerti. Yüzlere âlimin yetişmiş olduğu bu topraklarda Naim Hoca karakterinin ön plana çıkmasında elbette birtakım sebepler vardı. Bu sebeplerin en başında da onun gülyüzlü, sevecen, hoşgörülü ve insana dinini sevdiren bir din adamlığı profili yatmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse Ramazan ayı öğle sonralarının “oruç sıkılmış gençleri”, top atılıncaya kadar zamanlarını ya 15:30 matinesine bilet alarak sinemalarda geçiriyorlar, ya da Naim Hoca’nın Zeynal, yahut Caferiye veya Şeyhler Camii’ndeki nekreliliklerle dolu dini öğütlerini dinleyerek ve zaman zaman kahaahalar atarak değeriendiriyorlardı. Ekserisi, müslümanlığı ramazandan ramazana hatırlayan zümrelerden oluşarı bu insanlar, giderek Naim Hoca tiryakisi oldular. (Baydar 2000, 149.)

Naim Hoca hem fiziği, hem konuşması, hem üslubu hem de kullanmış olduğu tabirlerle kısa zamanda cemaat üzerinde büyük bir etki yaratmış ve çevresinde sevilen biri haline gelmiştir. Bu yönü itibariyle kısa zamanda kalabalık bir cemaat oluşturmuş, vaaz ettiği camiler hınca hınç dolmuştur. Onun vaazını dinleyenlerden yüzü asık olana rastlanmazdı. Frenklerin “homo ludens” dedikleri “oynayan insan” Naim Hoca’nın şahsında zuhur etmişti. Dindar olmakla birlikte hayattan da zevk almak isteyen bu insanlar yalnız camiide değil hayatın her alanında Naim Hoca’yı istihdam edecek kalabalığa ulaşmışlardı. Artık sadece camiiler değil; stadyumlar, cirit meydanları, miting alanları gibi kalabalık grupların olduğu her yer Naim Hoca’nındı. (Baydar 2000, 150.)

Turkish Studies

Onun en yakın dostlarından biri olan Mehmet Nuri Yılmaz, Naim Hoca'yı şu şekilde anlatıyor: "Naim Hoca'nın tabii bir hali vardı. En sevilen tarafı ise yapmacıktan uzak olması ve sözünü esirgmeden gerçeği olduğu gibi söylemesiydi. Erzurum şivesiyle halkın anlayabileceği şekilde konuşması ve hutbelerini de irticalen okuması bununla birlikte vaazlarında çeşitli benzetmeleri de örnek göstermesi halk üzerinde büyük bir tesir bırakıyor ve bundan dolayı da vaaz ettiği camiler dolup taşıyordu. Onun her vaazında Yunus'tan, Emrah'tan, İbrahim Hakkı'dan, Niyazi Mısri'den ve Alvarlı Muhammed Lütfi'den şiirler okuması sohbetlerine ayrı bir güzellik katıyordu." (Yılmaz 2010, 310.)

Naim Hoca, din adamlığının yanı sıra sosyal yönü çok kuvvetli ve sosyal hadiselerle de çok uzak olmayan bir şahsiyetti. Sanatsal etkinliklerin birçoğuna katılması, tiyatro oyunlarını ön sıralarda izlemesi, stat ve cirit meydanlarında en ön saflarda yer alması, dışa dönük kişiliğinin de bir göstergesiydi. Erzurum'da evine televizyon alan ilk din görevlisi olmasını yakın dostu Mehmet Nuri Yılmaz, hatıralarında şöyle anlatıyor: "Erzurum'da ilk televizyonu Hoca almıştı. Herkes hücum etti. Vazederken yazılar, pusulalar yazıp kürsüye gönderiyorlar ve; 'Sen nasıl Hocasın, evine televizyon aldın? Bu müslümanlıkla bağdaşır mı, bırak hocalığı' gibisinden mesajlar... Hoca bunlara şöyle cevap verirdi: 'Bir zamanlar radyo için şeytan kutusu dediniz, ben almadım herkes aldı, sonunda almak zorunda kaldım. Pahalı aldım. Şimdi bu televizyonu da hepiniz alacaksınız, bu defa da ben erken davrandım, pahalı almadım. Yalandan olmayın, hepinizin evine bu girecek. Bundan kaçmak mümkün değil. Radyo ve televizyon şer aleti de olabilir, hayır aleti de. Aynen bıçak gibi. Operatörün elinde can kurtarır, caninin elinde hayat alır. Bu da hayra kullanılırsa faydalı olur. Yoksa kutunun bir günahı yok.'" (Yılmaz 2010, 310.) diyerek o dönemin yalancı dindarlarına güzel bir ders vermiş olur.

Naim Hoca'nın bir diğer özelliği ise, yaşadığı sürece din istismarcılarına ve sahte şeyhlere karşı mücadele etmesidir. Riyakâr ve üç kağıtçı insanlardan hoşlanmayan Hoca, bazen imâ bazen de iğneleme yoluyla bu insanların yanlışlarını ortaya çıkarır ve söylemiş olduğu noktelerle karşısındaki insanı incitmeden taşı gedğine koyardı. Bununla ilgili yine yakın dostu olan Mehmet Nuri Yılmaz'ın hatıralarından bir örnek vererek yetinelim: "Bir gün Rufai Şeyhi olduğu bilinen birisi Erzurum'da bir hayli mürit toplamıştı etrafına. Şöhreti her tarafa yayıldı. Kerametlerinden söz ediliyordu. Fırına giriyor, ateş onu yakmıyordu. Yılan, akrep dokunmuyor kendisine. Avurtlarından şiş vurup çıkarıyor. Hoca merak etmiş; sahte Şeyh Kavak mahallesinde bir müridinin evinde toplantı halindeyken Hoca da o eve gitmiş. Şeyh henüz gelmemiş. Biraz sonra içeri girince herkes Selât-ü selâm getirmeye başlamış. Çünkü Şeyh, üzerinde Selât-ü selâm yazılı bir cübbe giymiş. Selât-ü selâm cübbeye mi şeyhe mi getiriliyor, belli değil. Şeyh yerini aldıktan sonra ev sahibi birer kahve ikram etmiş misafirlere. Bu şeyh, ev sahibine; 'Ben bu kahveyi içmem, çünkü eşiniz bunu abdestsiz pişirmiştir. Gidin eşinize söyleyin, abdest alsın öyle pişirsin' demiş. Naim Hoca; 'Kurban, bu abdestsiz pişen kahve içilmez mi?' demiş. Şeyh de 'İçilmez' demiş. 'Haramdır.' Bu arada Hoca kalkmış, habersiz şeyhe iki tokat atmış. 'Ulan zındık, şeriata iftira etme, değil abdestsiz; hayızlı, cünup olan da pişirse içilir.' demiş ve oradaki insanlara şeyhin sahtekâr olduğunu duyurmuş ve böylece onun tuzağına düşmekten insanları kurtarmış." (Yılmaz 2010, 314.)

Naim Hoca'nın noktelerinde günlük hayatın hemen her safhasını bulmak mümkündür. Bulduğu mekânlar ve karşılaştığı olaylar onun noktelerinin ana kaynağı olmuş, O da kendisine sunulan bu fırsatları yerinde değerlendirerek gönüllerde tatlı bir nağme bırakmıştır.

3.5. Halk Üzerindeki Etkisi

Naim Hoca, sadece görev yaptığı muhit içerisinde değil, özellikle de yaşadığı çevrede insanlar tarafından büyük bir saygıyla karşılanmıştır. Sözleri, nokteleri, hazır cevaplılığı ve yaşam tarzıyla dikkatleri üzerine çeken hocamız, önce Erzurum'un sosyal hayatında daha sonra da siyasi çevre içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Naim Hoca'nın Erzurum sınırlarını aşır

Turkish Studies

ulusal basında yer alması ve ulusal medyada tanınması ise, o dönemde yaşanan talihsiz bir olay vesilesiyle olmuştur.

1990'lı yıllar, hiç şüphesiz ki terör eylemlerinin hat safhada olduğu yıllardı. Birbiri ardına gerçekleştirilen terör eylemleri, ülke insanımızı derinden üzüyor ve insanlar bu talihsiz olaylar karşısında çaresiz kalıyordu. İşte bu çaresizliklerden birisi de 1993 yılında Erzurum'da yaşandı. PKK terör örgütü, 1993 yılının Ekim ayında Erzurum'un Çat ilçesinin Yavi beldesine bir baskın gerçekleştirmiş ve bu baskında 32 masum vatandaşımız hayatını kaybetmişti. Bu olay üzerine büyük bir galeyana gelmiş olan halk, ellerine Türk bayraklarını alarak Kürt kökenli vatandaşlarımızın ağırlı olarak yaşamış olduğu Mahallebaşı'na yürümeye başlamışlardı. Amaç burada yaşanan acının intikamını almaktı. Yığılan bu kalabalık karşısında askeri ve mülki idare çaresiz kalınca, geçmiş yıllarda Erzurum'da valilik yapmış olan bir siyasetçinin tavsiyesi üzerine Erzurum Valisi, Naim Hoca'yı apar topar evden alıncı bu kalabalığın önüne çıkarır. Naim Hoca'nın, kalabalığa yapmış olduğu konuşma sonrasında insanlar sakinleşir ve Naim Hoca, böylece halkı kurulan bu büyük tuzaktan da kurtarmış olur. Yaşanmış olan bu olay, hocamızın sadece fıkralarıyla değil, yapmış olduğu eylemleriyle de halkın nazarında ne kadar önemli bir yerinin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4. Fıkralarından Örnekler

A. Doksan Dakikalık Dua

Erzurumspor, ligde çok zor günler geçirmektedir. Yenilirse küme düşecek, kazanır ya da berabere kalırsa ligde kalacaktır.

Taraftar Naim Hoca'nın kapısını çalar:

-Hocam bi dua et de takım yensin, heç değilse berabere kalsın.

Hoca dua eder ve maçın 90 dakikası berabere tamamlanır. Maçın hakemi uzatma dakikalarını gösterir ve Erzurumspor bu uzatma dakikalarında bir gol yer ve takım küme düşer.

Taraftarlar isyan eder ve hocanın etrafını sararlar:

-Hocam bu nasıl bir dua ettin ki takım küme düştü.

Hocanın cevabı hazırdır:

-Ula uşah, ben 90 dakika için dua ettim. Ne bilim bu gavat maçı uzatacak.

B. Cuma Günü Ölenlere Kabir Azabı Var Mı?

Adamın biri, Naim Hoca'nın kapısını çalar, "Hocam" der ve devam eder:

-Benim babam Cuma günü öldü. Diyorlar ki, Cuma günü ölenlere kabir azabı yoktur. Acaba doğru mu?

Naim Hoca kendi üslubuyla bunun doğru olduğunu söyler.

Bu sefer adam, babasının ne gibi günahlar işlediğini tek tek sıralamaya başlar:

-Ama hocam, benim babam üçkağıtçının tekiydi. Milleti dolandırıp durdu. İçki, kadın ne dersin hepsi onda vardı.

Söylenenler karşısında kulaklarına inanamayan Naim Hoca, bunun üzerine şu yanıtı verir:

-Doğrudur, Cuma günü ölenlere kabir azabı olmaz. Ama hele bir Cumartesi olsun, onun anasından emdiği sütü burnundan fitil fitil geirirler.

C. Namazın Kazası Olur da

Erzurumspor 1.Ligde olduğu zamanlarda, önemli bir maç var günlerden de cuma günü ve maç saati ile namaz saati çakışıyor. Kendisi de maçta, soruyorlar Naim Hoca'ya:

- "Hocam cuma namazını kaçırıyoruz."

Naim Hoca:

- "Ula oğlum susun hele, namazın kazası (telafisi) olur; ama böyle bir maçın kazası olmaz."

D. Cemaattan Yardım

Bir keresinde Naim Hoca çıkmış vaaz kürsüsüne, başlamış guslün farzlarını anlatmaya. Farzlardan ikisi aklına gelir, üçüncüsü gelmezmiş. Naim Hoca Erzurum şivesiyle kürsüden cemaate sorar:

- "Söyleseniz ola cemaat, öbürü neydi?"

Kimseden ses çıkmadığını görünce:

- Allah iyiliğinizi versin, ola yohsa siz abdestsiz mi gezirsiniz?

E. Hayvanat Bahçesi

Naim Hoca bir gün Zeynal camisinin önündü Kavaflar esnafıyla oturmuş çay içiyor, esnafların içerisinde birisi hocaya;

- Hocam bu galalılar (Pasinler) cennete girer mi, diye sorar

Hoca da çayından bir yudum çeker ve;

- Kordur mordurlar ama gene girerler der.

Hocanın cevabının karşısında esnaflar gülüşürler ve bu defa soruyu galalılar (pasinler) sorarlar,

- Hocam ya bu İspirililer

Hoca hiç düşünmeden

- Nevzen billah aman onlardan şeytan baş edememiş biz nasıl edah gardaş onlar kapıdaki melaikeleri de gandırır bir yolunu bulur gene girerler diyince, ilk soruyu soran esnaf gevrek gevrek gülmeye başlar ve,

- Hocam ya bu Tortum eşşekleri,

- Hoca çayından bir yudum daha çeker ve "ola oğul hoş orası hayvanat bahçesi değil der.

F. Patladız Mı?

Naim Hoca bir gün camiide cemaate namaz kıldırır, tam namaz sırasında öyle bir sigara arzusu tutar ki hocayı... Hoca düşünür ne yapım, ne yapmıyım diye... Namaz devam eder, cemaati secdeye götürür, cemaat secdede kalır, Naim Hoca çıkar minberde sigarasını tütürür. Bakarlar ki Naim Hoca tekbiri getirip cemaati kaldırmadı. Bir kişi kafasını kaldırır, bakar ki Hoca minberde sigara içiyor. Der ki:

"Hocam bu ne hal? Cemaat secdede kaldı."

Naim Hoca der ki:

“Patladız mi? Durun iki fırt çekeh.”

G. Az Durun

Naim Hoca, teravih namazı öncesi vaazdadır. Hep erkekler aleyhinde konuşup duruyor.

Erkekler böyle cehenneme gidecek, şöyle cehenneme gidecek diye anlatıp durur.

Cemaatten birisi dayanamayıp hocaya sorar:

“Hocam hep erkekler mi cehenneme gidecek, kadınlara bir şey yok mu?”

Naim Hoca, sakalını sıvazlayıp, cevap verir:

“Az sabırlı olun uşağ. Ambu sayfayı çevirim onların da hesabını görecam.”

H. Radara Yakalandık

Bir gün cemaat Naim Hoca'ya gelir:

-Hocam, namazı hızlı kıldırda Erzurumspor maçına kavuşalım der.

Hoca:

-Tamam der ve namaza başlarlar. Naim Hoca namazı öyle hızlı kıldırır ki dua falan okumaz sadece yat kalk sağa selam verir.

Sıra sola gelince selâmı öyle bir uzatır ki cemaat dayanamaz ve sorar:

-Hocam ne oldi niye bele uzattın bu selâmı?

-Ula uşah susun radara yakalandıh. (Solda müftüyü görür.)

I. Ceneze Namazi

Zamanın Diyanet İşleri Başkanı Ömer Nasuhi Bilmen Hoca Erzurum'a gelmişken okuduğu medreseyi de ziyaret etmek ister ve Şeyhler medresesine gider. O sıralarda da Naim Hoca hem Şeyhler Camii'nde müezzinlik yapmaktadır hem de yanındaki medresede talebe okutmaktadır. Uzun ağızlığına sigarasını takmış, bir ayağını uzatmış, Bilmen Hoca'nın verdiği selâmı da "elesine" almıştır.

Gelen başında biraz bekleyince:

-Gurban adın başışla der, Naim Hoca.

Başında bekleyen:

-Ömer Nasuhi

Naim Hoca'da jeton düşer gibi olur.

-Bülmeni de var mi?

-Evet deyince, Naim Hoca yerinden fırlar ve Ömer Nasuhi Bilmen Hoca'nın eline uzanırken:

-Buyurun ceneze namazına, der.

J. Kapıyı Niye Kilitledin?

Naim Hoca, bir gün namaz kıldırırken abdesti kaçar. Cemaate çaktırmadan dışarı çıkar, kapıyı kitler. Abdest alıp geri döner. Cemaatten biri sorar:

“Hocam, nere getdin?”

Der ki:

“Abdest aldım.”

“Peki niye kapıyı kitledin?”

Turkish Studies

Hoca der ki:

“Hemi gavatlar, ben gidim, siz de peşimden kaçasız.”

Sonuç

Bu makalede Erzurum’un yetiştirmiş olduğu önemli fıkra tiplerinden birisi olan Naim Hoca’yı ele alarak, onun fıkra tipleri içerisindeki yerini irdelemeye çalıştık. Naim Hoca, sadece ezan okuyan, namaz kıldıran ve vaaz veren bir din görevlisi değil, sosyal yönü çok kuvvetli, dışa dönük ve renkli bir sima olarak da hafızalarda yer edinmiştir. Zaten fıkra tipleri, sadece güldürü özellikleri olan komik tipler değildir. Onlar; halkın içinde yetişmiş, aydınım diye geçinen pek çok kimseden daha aydın, halkın düşüncesini işleyen halk bilgeleridir. İncelememize konu olmasının en önemli sebebi ise, yaşamış olduğu toplumu fıkra gibi ustalık gerektiren bir türle çok yönlü olarak işlemesidir. Temennimiz odur ki ilerleyen zamanlarda Naim Hoca gibi değerli şahsiyetler hakkında çok daha kapsamlı çalışmalar yapılarak, kaybolmaya yüz tutmuş bu değerler tekrar gün yüzüne çıkarılmış olur.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Besim, **Divanü Lügâti’t-Türk Tercümesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- BAYDAR, M. Çetin, **Erzurum Yazıları**, Erzurum Kitaplığı Dergah Yayınları, İstanbul 2000.
- ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- GÖNEN, Sinan, “Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’nun Fıkra ile ilgili Çalışmalarının Bibliyografyası”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 12 (2004), s. 1-14.
- KILIÇ, M. Zeki ve ATNUR, Yaşar, **Erzurum Fıkraları**, Erzurum Kitaplığı Dergah Yayınları, İstanbul 2006.
- KURNUÇ, M. Zeki, **Erzurum ve Türk Musikisi**, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2005.
- SABUNCUOĞLU, Kadir, “Yaşadı, derin iz bırakıp gitti.”, **Güncel Times Dergisi**, S:12, Eylül 2011.
- ÖZER, Tuğba, “Nevşehir’de Anlatılan Bektaşî Fıkraları”, (Ed. Adem Öger), **Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları (1)**, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2011, s. 154-167.
- ÖZKAN, İsa, “Nasreddin Hoca’nın Tarihi Şahsiyeti ve Fıkraları Üzerine Bir İnceleme”, **Türk Folkloru Araştırmaları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 133-141.
- SAKAOĞLU, Saim, “Ağınlı Fıkra Tipi İbik Dayı”, **Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri**, 5-7 Kasım 1987, Elazığ Valiliği, Elazığ 1989, s. 267-277.
- YILDIRIM, Dursun, **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- YILMAZ, Mehmet Nuri, “Naim Hoca”, (Ed. Rıdvan Canım), **Tarihin Nabzını Tutan Şehir Erzurum**, TYB Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 303-316.